Ədəbiyyat qəzeti

"ÖZ ƏSƏRİNİ

ZAHİD SARITORPAQ - "QARĞA MARŞRUTU"

- Zahid bəy, yaxın günlərdə "Dərdin sarı çəpkəni" kitabınızın təqdimatıdır. Bəri başdan təbrik edirəm. Necə olacaq, sonrasında nələr gözlənilir?

- Təbrikinizə görə təşəkkür edirəm. Hə, təqdimat olacaq. Sonrasında nələr olacağını deyə bilmərəm, vaxt göstərər.

- Kitabdakı romanlardan biri haqqında söhbətləşmək istədim. Maraqlıdır, "Qarğa marşrutu" bədii mətn olaraq hansı ehtiyacdan yarandı?

- Bilirsiz ki, ölkəmizdə XX əsrin sonlarında ictimai-siyasi formasiya dəyişəndən sonra insanların mənəvi durumlarında baş vermiş kəskin dönüşlər həm də maddi vəziyyətin pisləşməsiylə müşayiət olundu. Bu zaman əsl insan mənzərələri üzə çıxdı ki, görünür, gördüklərim, eşitdiklərim və yaşadıqlarım "Qarğa marşrutu"nu hələ o vaxtdan içimdə bir tablo kimi formalaşdırıbmış. Məqamı yetişincə, deyəsən, rənglər duruldu, boyalar öz yerini aldı.

- Mən daha çox "yaşadıqlarım" dediyiniz qisminə inandım. Haqqında danışılan qarmaqarışıq, əslindəsə içində gizli nizamı olan ayrıca bir dünyadır, onu yaşamadan, içinə düşmədən bu cür dəqiqliklə yaratmaq mümkündürmü?

- Mən özüm də həmin dövrdə dolanışıq ucbatından xaricə gedib illərlə orada qalmışam. Düzdü, həndəvərimdə ayrı qism insanlar olub, amma Nihat tipli insanların çəkdiyi acıları da gözümlə görmüşəm. Təbii ki, gözümlə gördüklərimi bir qələm əhli olaraq içimlə də yaşamışam... Bu haqda çox sevdiyim bir şeirim də var... Romanı yazıb qurtarana qədər o şeiri azı əlli dəfə oxumuşam.

Bir qanad yoxluğum var
ürək çatışmazlığı kimi bir şeydir
düşünürəm:
heç vaxt adlaya bilməyəcəm uçurumları ...

...qürbətdə həmişə payızdı
əlində qızılı dəryaz
gələr biçər, biçər keçər
ürəyi üzülənin ayaqları
bir cüt çiçək saplağı kimi gələr dəryaza
alaq otu kimi biçib qoyarlar yerə qəribi...

Amma çox qəribədi. "Qarğa marşrutu"nun cərəyan etdiyi yer xarici ölkə deyil, elə buradı, vətənimiz...

- Hə, bu da var, böyük bazarı sıra-sıra, dükan-dükan, adam-adam tanımağınız. Bütün hadisələri elə Nihatın yazmasına inanırsan.

- Hədiyyə xanım, mən romanı yazmağa başlamamışdan əvvəl də oraya yaxşı bələd olmuşam. Uzun müddət Binə bazarına gedib müşahidələr aparıb, qeydlər etmişəm. Amma düzünü bilmək istəyirsizsə, romandakıların çoxu fantaziyamın məhsuludu.

- Dediniz ki, qürbətdə keçirdiyiniz günlər bu romanın yaranmağına səbəb olub. Əslində, qürbət elə qürbətdir, elə deyilmi, ata yoxluğu da qürbətdir, ana soyuqluğu da, bir iki saatlıq yoldakı Bakı da qürbətdir. Nihat içində qürbət gəzdirən adamdır, heç özü də bilmədən. Bəzən ən doğma adamların içində dərin bir qürbətdə oluruq...

- Elədi... Nihatın yaşantıları, onu əhatə edən insanların faciəsi (əgər belə demək mümkünsə) əslində məndən uzaq ola bilməzdi. Haruki Murakaminin bir fikri var, deyir ki, mən heç vaxt müəllifin dilindən əsər yaza bilmərəm. Mən Allah deyiləm ki, deyəm o hara getdi, nə etdi, necə olacaq və sair. Bu mənada mən obrazın dilindən yazmağı sevirəm. Buna görə həmin obrazın ruhi cildini geyinmək kimi vacib olan amilə əsas diqqət yetirirəm. Alındısa, başlayıram yazmağı. Mən Nihatı bir obraz kimi xaricə apara bilmədim. O, özü məni burada saxladı və məcbur etdi ki, onun tablosunu yerli çalarlarda işləyim...

- Əsər elə həyatdakı kimidir, kiçik istəklər, kiçik döngələr, kiçik cığırlar... Yeniyetmə oğlanın telefon istəməsi qədər sadə. Sanki sadə... Aparıb hara çıxaracaq, Allah bilir. İnsan burulğanın içinə qarışır, həll olur, amma həm də mürəkkəb hörgü var, insanlar və hadisələr ilmə-ilmə bir-birinə hörülüb. Bazar Şərq mədəniyyətində təkcə ticari məkan deyil, ayrıca mədəniyyətin formalaşdığı yerdir. Hadisələrin cərəyan etdiyi bazar Azərbaycanın ən yeni böyük xalq bazarıdır, deməli burada ən yeni münasibətlər formalaşır. Lakin hər kəs buraya özüylə bir xarakter gətirib, onların tamamilə itməsi mümkün deyil. Maraqlıdır, dediniz, xaric. Ordakı bu cür münasibətlərlə bizdəkilərin fərqi varmı? Ya insan elə insandır, nə dəyişəcək?

Fərq Qürbət anlayışındadır. Orada heç bir güvənc yeri yoxdu. Nə qədər maddi durumu yaxşı olsa da, özünə arxa,dayaq tapsa da, qəribin başının üstündə Qürbət Hissi bir Domokl qılıncı kimi ovxarlanıb canını üzür... Nihatın həyatın dibində olması onu ruhən deqradasiyadan qoruyur, amma yalqızlıq hissindən qurtara bilmir... Əslində, o, suyun üzünü tanıyır... Xilas yolunu bilir... amma bacarmır. Niyə? Bunu oxucunun ixtiyarına buraxaq...

- Hə, romanın bir də sirr pərdəsi var, qaniçən xislət var, adamın içində ikinci adam var. Sirr kimi dolaşan "başqaları" var.. Əslində, sizin bütün mətnlərinizdə sirr öz yerindədir, bu romanda sanki az görünüb itir, amma alt qatda hər şey elə sirrin içindədir. Hər şeyi görən və bilən ağ saçlı qoca... Adam oxuyanda bilmir o mələkdir, yoxsa şeytan? Bunun o biri, üst üzündəsə hər şey o qədər həyatidir ki, güzgüdə əks edirmiş kimi, sənədli film çəkilib təqdim olunurmuş kimi...

- Hə, düyünlərin çözüm nöqtəsi odur... Nihatı qarabaqara izləyən qoca. Nə bilim, bir tənqidçi dostum oxumuşdu bu romanı, metafizik düşüncənin içində necə azmışdısa mənə yazmışdı ki, oradakı obrazlar sonda hamısı öldü, yoxsa sağ qaldılar? Gülmək tutmuşdu məni... Belə, Hədiyyə xanım, yəni o dostuma cavabında yazmışdım ki, onlar ölülər üçün diri, dirilər üçün ölüdü... İndi bax gör biz hansındanıq, tapsan - cavabı biləcəksən... Qoy oxucu özü bilsin Nihatlar, Simalar, Əzizağalar və başqaları doğrudan da bu gün ölüdü ya diri? Metamorfoza harda başlayır, harda bitir və necə görünür kənardan və ümumiyyətlə kənarda qalmaq kimi bir şans varmı bu gün?

- Məncə, onlar bu gün də var, ölən olmayıb.

- Buraxaq oxucunun ixtiyarına...

- Zahid bəy, romanı nə zaman, hansı müddətə, harda yazmısınız? Maraqlıdır, dediniz ki, gedib müşahidələr aparmısınız, qeydlər etmisiniz. Necə edirdiniz bunu?

- Elə bil bu romanı ocaq kimi illərlə körükləmişəm, amma alışdıra bilməmişəm. Gözləmədiyim halda kiçik bir qığılcımdan "alışdırdım", başladım yazdım və bir ilə bitirdim. Təsadüfən Binə bazarının nihatlarından biri mənə xaçapuri təklif etdi və üzümə gülümsədi. Aldım, mən də ona gülümsədim. Sanki o mənə dedi ki, nəyi gözləyirsən, gecikirsən axı... Elə həmin gün romanın ilk cümləsini yazdım və gördüm, hə, onun enerjisi çox güclüdü, məni sürükləyib aparır... Və bundan qopmaq mümkün deyil...

- Birnəfəsə yazdınız...

- Təxminən bir ilə...

- Bəs o biri qəhramanlarınız hardan gəldilər? Mən "qəhrəmanlarınız" deyirəm, qəsdən, çünki burada hər kəs ayrılıqda əsərin qəhrəmanıdır.

- Hamısı təxəyyülün məhsuludu desəm yalan olar. Əslində, o adamlara hər addımda rast gələ bilərsiniz. Sanmayın ki, hamısı ölüdü. İçlərində sağ olanı bu gün də var: məsələn, Əzizağa. Amma mən onu romanda öldürmüşəm... Təbii ki, yazıçı həyatdan götürdüklərini əsərin estetikası xatirinə qarışqa kimi divara dırmaşdıra da bilər, suyun üzüylə yeridə də bilər... Amma qan məsələsi... Doğrudan da bunun nə qədər elmi olub-olmadığını bilmirəm, bir onu bilirəm ki, əgər həqiqətən də insanın mədəsi içdiyi qanı həzm edə bilmirsə və onu mütləq laxta-laxta qusursa, burada sağa, sola, yuxarı, aşağı, hər tərəfə aid olan çox böyük ilahi işarələr gizlənib, çox böyük və ibrətamiz...

- Əslində, romanda buna bir neçə baxışdan qayıdılır... Gölün sahilinə gələn adamları hardansa o qan gətirməyibmi oraya? Deməli müəllif ilahi ədalətə inanır... Bilinməyənə inam bilinənlərdən əl üzməkdir, elə deyilmi? Qaçışdır, öz içində həll etməkdir, öz içində təsəlli axtarmaqdır. Nihat maşından çağırıb düşürdüyü yad adamı təhqir edir, o nələrisə Əzizağa kimi ilahi ədalətə tapşırmaq istəmir, qisası qiyamətə saxlamamağa qərar verir və məğlub olur, haqsız duruma düşür, ona işarə edirlər ki, yerində sakit dayan, hər kəs öz qanını qusacaq.

- Gəlin belə danışaq, baxın, insanın atardamarındakı qan getdisə, dayanmadısa, o mütləq öləcək, elə deyilmi? Məsələn, bunu iç üzü açılmış, bütün sirləri faş olmuş bir insanla da müqayisə etmək olar, yəni nəyi varsa, ortalıqda olan adam da ölüdür. Mən indi mətnin alt yapısı haqda nə deyə bilərəm? Bunu hər halda çevrəmizdəki Nihatlar daha dolğun izah edər, nəinki mən... Mən danışsam, məcazi mənada ölüyə tay olmarammı? Mən hər halda romandakı obrazlar kimi əlimi yuxarı qaldırıb şəhadət barmağımla göyün üzünü göstərməyi daha məqbul sayıram... Romanı oxuyub dərk eləyə bilməyən oxucu qoy ora baxsın, ora...

- Romanda diqqət çəkən daha bir obraz var. Böyük qadın - Sima. Nihatın diliylə desək "gözəl Sima"... Həyatın əlində sürüklənən, kiçik təsadüfdənmi, böyük zərurətdənmi gəlib yolu Nihatla kəsişən, onu qoruyan, sevən, qəlbini bağışlayan zavallı və güclü qadın. Maraqlıdır ki, bəlli bir düşüncəyə oturuşmuş qanunlar burda da sevən qadını dinc buraxmayacaq. Zərbə həmişə digər qadından gəlir, məsələn oğlunu qorumayıb necə deyərlər, "çölə atan" anadan, qardaşı oğlunu qoruya bilməyən bibidən. Və kişi onların tərəfindədir, gec-tez şələ-şüləsini yığıb onu tərk edəcək, qaydaların haqq verdiyi qadınlara dönəcəkdir... O hətta Büllurlara da dönə bilər, amma Sima kimilərə əsla.

- Sima əsərdə aparıcı obrazdı. Demək olar ki, Nihatın başına gələn bütün haqsızlıqlar gəlib onda kəsişir, itir, məhv olur və bu yeniyetmə oğlan bütün təsəllisini onda tapır. Əslində onların hər ikisini həyatın "köpək dişləri" çoxdan gəmirib sıradan çıxarmağa çalışır. Bütün müqavimətlər də buna görədi... Əslində, əsərin şikəst gözəlliyi (belə demək olarsa) Simadadı... Heç vaxt sağalmaz gözəlliyi... Nihatın dişləri susamış gözəlliyi...

- Və o dişlər get-gedə sınıb-töküləcək...

- Addım-addım həyat öz üzünü göstərəcək yəni. Qan dadından həzz alan birisi nəyə görə dişlərinin qırılmasına sevinəcək? Bu da faciənin paradoksal tərəfidi...

- Zahid bəy, niyə "Qarğa marşrutu"? Yəni niyə bu ad?

- Qarğa marşrutu... Qarğa nə qədər uzunömürlü quş olsa da, həm də görkəmcə bir vecsizlik simvoludu... Köpək dişlərini itirmiş Nihat daha suyun üzüylə gedə bilməz... Odur ki, qoy canı sağ, uzun ömür yaşasın özü üçün... Qoy qarğaların marşrutunu seçsin...

- Niyə, ona görə ki, Nihatın məqsədi "ali" deyil?

- Ümumiyyətlə, heç Nihatın məqsədi var ki?.. Ulu babası kimi olmaq istəsə də, bilmir axı kimin üzünə belə qəzəblidi, bilmir axı lampanı kimin axuruna çırpsın, yabanı kimin ürəyinə saplasın...

- Mətn yazılıb bitəndən, redaktə olunandan, hazır olduğunu düşündüyünüz andan sonrakı rahatlığınızı necə ifadə edə bi-

DANIŞDIR"

lərsiniz? "Nə etdim?" dediyinizdə özünüzə cavabınız nə oldu?

-Yaxın çevrəm çox yaxşı bilir. Mən yazdıqlarım sarıdan içi çox rahat birisiyəm. Əslində, bilmək istəyirsinizsə, mən bu romanımı heç də əvvəllər yazdıqlarımdan yuxarı hesab eləmirəm. Amma alındığına inanıram.

- Sonradan nələrisə dəyişdinizmi?

- Dəyişdim, əsər çox sərt idi, bir qədər də qaba idi. Oxuyub fikir bildirən dostlar, əsasən də Mətanət Vahidin, Südabə Ağabalayevanin yanaşması məni redaktəyə məcbur etdi... Düşünürəm ki, haqlı iradlardı, əsərin xeyrinə oldu, sağ olsunlar.

- Roman yeni kitabınıza daxil edilib, yaxın günlərdə təqdim olunacaq. Siz, müəllif olaraqdan, oxucularınıza "Qarğa marşrutu"nda nəyin hekayətini yazdığınızı bir neçə cümləylə necə çatdırmaq istərdiniz?

- Simanın dili ilə desək, gündüz qaranlıq quyunun dibindən baxanda göy üzündə ulduzlar görünür... Əslində, ora enməyi təbliğ etmirəm. Həyatda hərənin öz seçimi var. Deyərdim ki, sadəcə quyuların dibinə daş atmasınlar, orada nihatlar var və onları yaralaya bilərlər. "Qarğa marşrutu" sadəcə insanları duyğusallığa çağırır, başqa heç nəyə...

- Nə gözəl ifadə etdiniz: "Quyulara daş atmasınlar, orda nihatlar var və onları yaralaya bilərlər".

- Bu daha çox şair ifadəsidi...

- Əslində, mən sizi elə şair kimi tanıyırdım.. Elə bu günlərdə yenidən xeyli şeirinizi oxudum. Necə oldu nəsrə keçdiniz?

- Belə alındı...

- Maraqlıdır, sizin kimi bir şairin roman yazması nə deməkdir?

- Bilmirəm şairin roman yazması nə deməkdi. Amma bu, bir çoxlarını qıcıqlandırır... Məsələ mətnin necə alınmasından-filandan getmir, sadəcə, bəzi yazıçılar həzm edə bilmir ki, Zahid nəsr yazır. Olsun. Amma mən o qələm adamlarına şeir yazmağı arzulayıram. Qoy görsünlər sözün fırtınasıyla oynamaq necə olur, hansı yaşantılara başa gəlir...

- Əlahəzrət tənqidlə aranız necədir?

- Həəə... Hələ ki, necə deyərlər, romanlarımı "yıxıb-sürüyən" olmayıb. Ədəbi saytlarda, "Ədəbiyyat qəzeti"ndə, "Azərbaycan" jurnalında "Dərdin sarı çəpkəni", "Kül" romanlarım haqda yazılar gedib, müzakirələr, təhlillər aparılıb. İnanıram ki, "Qarğa marşrutu" da diqqətdən kənarda qalmayacaq. Amma yeri gəlmişkən, umduğum bəzi tənqidçilər var ki, Zahid Sarıtorpaq imzasına rast gələndə gözlərini bərk-bərk yummağa üstünlük verirlər. Bu, özümə də qəribə gəlir, yəni cərəyan vuracaq? Sonra da düşünürəm ki, elə yazmasalar yaxşıdı. Vallah, düşər-düşməzi olar. Mənə yox, özlərinə... Mənim mətnlərimin məqsədli "təhlillərə" ehtiyacı yoxdu.

- Deyirsiniz yəni "fırtınayla oynamasınlar"?

- Təxminən elədi...

- "Su" "Qanı" təmizləyəcəkmi?

- Mən əksini deyərdim, "QAN"-ın "SU"-yu yuya bilib-bilməməsi əbədi bir çarpışmadı və bunu bir əsərin paradiqmasıyla sübut etmək olmaz...

- Yəni əslində, heç zaman heç nə bilinmir...

- Hə, bir şeirimdə demişəm: "Heç nə bilinmir, heç nə... adamlar gedir, ağaclar qalır, ağaclar gedir, quşlar qalır, ya da elə əksinə..."

- Bazar əsərdə bütöv bir mühitdir. İnsanların bütün həyatı burda keçir. Hətta bazar sonrası həyatları da bazarla bağlıdır. Burada dostlaşır, burada düşmən qazanır, sevir, qohum olur, borc verir, borc alır, bir-birinin xəstəsinə baş çəkməyə gedirlər... Amma digər şeylər var, evinə su calanan bələdiyyə sədrindən tutmuş diplomlu hamballara, hərbi xidməti ənənəvi "həll edən"gənclərə kimi... Bu nədir, nələrinsə düz getməməsinin, düzgün qurulmayan yuxarı-aşağı münasibətlərinin bütöv ölkəni bazara çevirə biləcəyi qorxusumu? Müəllif həm də vətəndaş narahatlığını ifadə etməlidirmi əsərlərində?

- Mən belə düşünürəm ki, mətn hansı postulatda təqdim edilməsindən asılı olmayaraq - istər modernizm, istər postmodernizm, istərsə də realizm və ya magik-realizm olsun - ictimai şüura, sosial obyektivliyə oynamalıdı, təbii ki insan psixologiyasının çeşidli şəkildə "xəlbirlənməsi" vasitəsilə. Bunu da unutmayaq ki, dünyanın özü nizamsız bir Can Bazarıdı. Hansı cəmiyyətdə, hansı quruluşda hər şey qaydasındadı ki? Xoşbəxt həyat uğrunda istər bazar olsun, istər də ali müəssisələr, mübarizə gedir, gedəcək də. Sadəcə, tale kiməsə suyun üzünü, kiməsə qanın laxtasını, kiməsə də qarğaların vecsiz, tənbəl, nizamsız marşrutunu qismət edir, yazıçının da borcu xam torpaqlar kimi ucu-bucağı görünməyən bu boşluğa gücü çatdıqca söz toxumu səpməkdi...

Bədii söz toxumu...

- Zahid bəy, vulkan püskürəcəkmi?

- Suyun üzüylə yerimək mümkün olsaydı, Nihat uşaqlıq eləyib qorxudan geri qanrılıb qaçmasaydı, lemminqlər yuvalarını sevib hicrətə yürüş etməsəydilər belə, yenə vulkan barədə dəqiq söz demək mümkün olmazdı... Əsərdəkilərə bazardan çox-çox aralıda püskürən vulkandan qorxmaq lazım deyil, təbii...

- Qəddar cavabdır əslində... Amma nə edəsən?..

- Əslindəsə "Qarğa marşrutu" ilə müqayisədə çox yumşaq cavabdır...

Söhbətləşdi:

Hədiyyə ŞƏFAQƏT

Ədəbiyyat qəzeti.- 2017.- 27 may.- S. 31.